

УДК 811.111'37
DOI <https://doi.org/10.32782/fohium/2024.4.29>

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ І СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Марія Матковська

старший викладач кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0002-1047-7027

matkovska.mariya@kpnpu.edu.ua

Ключові слова:

семантика, прагматика, лінгвокультурологія, комунікативна поведінка, концепт, стратегія, тактика, фрейм.

Стаття присвячена семантичним особливостям англomовної комунікації в контексті міжкультурної й соціальної взаємодії. Зокрема, увагу зосереджено на дослідженні комунікативної особистості, що має свої особливості актуалізації на різних рівнях і в різних типах комунікації, визначальними серед яких є мотиваційні, когнітивні і функціональні параметри; характеристики особливостей національної комунікації в процесі міжкультурного обміну, систематизації способів повсякденних комунікацій, направлених на досягнення взаєморозуміння, а також визначенні й систематизації принципів збереження національно-культурного колориту в даному процесі, таких як принцип єдності формальної й динамічної еквівалентності, принципів цілісного сприйняття, умовності, виборчого відношення тощо.

Автор досліджує міжкультурну і соціальну взаємодію комунікантів, що є проявом адекватної комунікативної поведінки в процесі взаєморозуміння й встановлення взаємин, а також уміння адекватно інтерпретувати і приймати національно-культурне різноманіття партнерів по комунікації. В результаті висвітлено актуальну проблему англomовної комунікації на міждисциплінарному рівні, із залученням відомостей етнопсихології, соціології, міжкультурної прагматики, лінгвокультурології, лінгвістики та інших суміжних областей на основі комплексного підходу, що дозволяє розглядати тип культури, структуру соціальних відносин, основні культурні цінності та прийняті норми. Мова і культура є взаємопов'язаними і загально визначеними поняттями, але як саме моделі комунікативної поведінки співвідносяться з системою культури, що являє великий інтерес як для загальної теорії комунікації, так і для опису і аналізу комунікації в межах окремої мовної спільноти.

Постулюється ідея, що за результатами системного аналізу ціннісних орієнтацій британців можна ідентифікувати ієрархію соціально бажаних якостей британської нації. В результаті засвідчено що, успішна міжкультурна і соціальна взаємодія є проявом адекватної комунікативної поведінки в процесі взаєморозуміння й встановлення взаємин між партнерами по спілкуванні.

SEMANTIC PECULIARITIES OF ENGLISH-SPEAKING COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL AND SOCIAL INTERACTION

Mariya Matkovska

*Senior Lecturer of the English Language Department
Kamyanets-Podilskiy Ivan Ohiyenko National University*

Key words: *semantics, pragmatics, linguistic culturology, communicative behavior, concept, strategy, tactics, frame.*

This paper is devoted to an outline analysis of semantic peculiarities of English-speaking communication in the context of intercultural and social interaction. In particular, attention has been paid to the studying of the communicative personality that has its own peculiarities while actualizing at different levels and different types of communication, the dominant of which are motivational, cognitive and functional parameters; characteristics of national communicative peculiarities in the process intercultural exchange; systematization of means of everyday communication aiming at achievement of mutual understanding and also determination and systematization of preservation of national cultural colouring in this process such as principle of unity of formal and dynamic equivalence, principle of integral perception, conditionality and electoral attitude, etc.

The author examines the intercultural and social communicants' interaction that can be a manifestation of an adequate communicative behavior in the process of mutual understanding and the establishment of mutual relation; also an ability adequately to interpret and to take national and cultural diversity of communication partners. As a result the actual problem of English-speaking communication has been identified on the interdisciplinary level with an attraction of ethno psychology, sociology, intercultural pragmatics, linguistics and other adjacent disciplines on the basis of the complex approach that permits to take a view of the cultural type, the structure of social relations, the main cultural values, accepted standards and norms.

Language and culture are generally recognized notions and how these models of communicative behavior can correlate with the system of culture represents the great interest as for the general theory of communication so for the analysis of communication within limits of separate linguistic community.

It is postulated the idea that of the results of system analysis of valuable orientations of the British may identify the hierarchy of desirable qualities of the British nation. As a result it has been testified that the successful intercultural and social interaction is a manifestation of an adequate communicative behavior in the process of mutual understanding and the establishment mutual relations between partners on communication.

Вступ. Вивчення національного характеру через мову народу, через мовну свідомість і комунікативну поведінку буде неповним, якщо не приймати до уваги дані, отримані в суміжних науках – етнопсихології, етносоціології, соціальній історії. Розглядаючи комунікативну поведінку британців у стандартних комунікативних ситуаціях, до яких вони відносять ситуації встановлення контакту, його підтримання і завершення, ведення суперечки, можна говорити про комунікативні імперативи, тобто так звані «неписані правила», яких потрібно дотримуватись в певних комунікативних ситуаціях. Для носіїв британської культури не характерно вдаватися до емоцій – згідно з «неписаними правилами», а характерно приховувати власні почуття, переключаючи увагу

на почуття інших (Brown, Levinson, 1987: 15–19; Crystal, 1992: 384–386).

Для англомовного спілкування можна визначити таку доміную як конвенційність, що відображає прагматичні установки індивідуаліста, які базуються на принципі невтручання: “mind your own business” (Van Dijk, Kintch, 1983: 71–77).

Цей принцип співвідноситься з ключовим для англо-американської традиції поняттям “privacy”, яким підкреслюється бажаність ізоляції від оточуючих, зовнішнього світу і свободи беззаборонно займатися своєю справою. Базуючись на пріоритеті особистих інтересів і праві повного особистого контролю над ними, закони дотримання “privacy” припускають самостійність і самодостатність індивіда і, відповідно, свободу, що

виражається в його зовнішній незалежності від оточуючих і в неприпустимості стороннього втручання в особисте життя (Brown, Levinson, 1987: 15–19; Crystal, 1992: 384–386).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасному англомовному комунікативному просторі дослідження англомовної комунікації в контексті міжкультурної і соціальної взаємодії становлять особливий інтерес (праці P. Brown, S. Levinson, G. Fauconnier, M. Turner, A. Wierzbicka та ін.).

Говорячи про національно-специфічні особливості комунікативної поведінки британців, варто звернути увагу і на невербальну поведінку, до якої відноситься комунікативна категорія дистанційності. Дистанційність лежить в основі базових ціннісних орієнтацій британців – у відношенні до простору і часу, особи і влади. В процесі спілкування дистанціювання може слугувати могутнім інструментом впливу на оточуючих; це свого роду мистецтво, що дозволяє як у прямому розумінні слова, так і абстрактно регулювати ступінь близькості чи віддаленості співрозмовників, створюючи, при необхідності, непереборні перешкоди для захисту своєї території. Особистий простір є важливим невербальним компонентом британської культури (Van Dijk, Kintch, 1983: 96). В британців особистий простір є значно більшим, ніж в українців, і значно краще захищеним. Незнання того, що британці надто стримано ставляться до фізичного контакту при спілкуванні, може стати причиною комунікативної невдачі. Взагалі, знання законів невербальної комунікації в іншій культурі допомагає уникнути різноманітних казусів, що виникають через таку неграмотність. По аналогії з мовою простору будь-якій культурі властива своя неповторна мова часу, за допомогою якого можна виразити ставлення до людини, позначивши її місце в соціальній ієрархії. «Дистанціювання часом» в таких, наприклад, формах, як вимушене очікування, відсутність завчасного сповіщення про майбутні заходи може сприйматися британцями як серйозна образа (Fauconnier, Turner, 2002: 115–117; Fowles, 1996: 38–39).

Мета статті – проаналізувати семантичні особливості англомовної комунікації в контексті міжкультурної і соціальної взаємодії, основаної на систематизації чинників, що зумовлюють національно-специфічний стиль спілкування.

Результати та обговорення. Історично в англомовній комунікативній культурі ввічливість відносилася до сфери морально-етичної: людину, як правило, приймали такою, якою вона є (при необхідності співчували, критикували, допомагали виправитися); прагнення здаватися краще зазвичай трактувалося негативно – як лицемірство. Для «підтримки свого обличчя» (як

виражаються сучасні вчені), а точніше – самоповаги (що звичніше в термінах вітчизняної культури) людині недостатньо було одних тільки красивих слів, прийнято було «судити за вчинками», і з цієї причини люб'язність нерідко розглядали як нещирість, даремну витрату часу, і особливого значення їй не надавали (Brown, Levinson, 1987: 45–49; Fowles, 1986: 53). Ввічливість в нашій традиції немислима без таких складових, як інтуїція і тактовність, чемність і співчутливість, спонтанність виразу емоцій і невдаваний інтерес, а саме поняття спілкування – одне з ключових. Властиве британцям і американцям прагнення утримувати розмову в наперед передбачених межах, контрольованих з позицій розсудливості, не користується популярністю в нашій країні, де високо цінується товариськість, заснована на ширій людській прихильності та увазі до співрозмовника. Недаремно враження від перебування в гостях нерідко оцінюється в термінах спілкування, і незадоволення висловлюється словами «ми поговорили чисто формально». Високий ступінь відвертості українців виявляється в поширеній формі задушевних розмов і свідчить про пріоритетність контактів, заснованих на взаємній довірі і вільному вираженні особистого ставлення. У зв'язку з традиційною увагою до суттєвих моментів (у навколишньому світі і в людях) для нас характерні зсув акценту на інформативну сторону комунікації та індивідуальний підхід, при якому правила комунікативної поведінки залежать від «людського чинника» і контексту ситуації.

У носіїв британської культури емоційна поведінка пов'язується, перш за все, з стратегіями ухиляння й дистанціювання, а також нераціональністю й суб'єктивністю. Стратегія ухиляння є логічним продовженням стратегії дистанціювання і виділяється (як і складові її тактики) виключно для зручності аналізу і в цілях її практичного застосування. Вона припускає використання певного набору структур – softening devices, які пом'якшують різкість вислову і роблять його менш прямолінійним. До них відносяться ввідні фрази, безособові речення (у тому числі і з відтінком ймовірності), формули ввічливих питань і відповідей, твердження у формі питань та ін. В рамках даної стратегії можна – досить умовно – виділити дві тактики: ухиляння від відповідальності за об'єктивність думок і використання питань з метою пом'якшення категоричності або різкості вислову. Пом'якшення тверджень є однією з неодмінних умов ухильного ввічливого спілкування: висловлювана думка або критичне зауваження, ставлення або порада, які інакше можуть прозвучати дуже категорично або здатися занадто повчальними, необхідно обгорнути у відповідну оболонку, щоб не образити англомовного

співрозмовника, який з трепетом охороняє своє «обличчя» (Brown, Levinson, 1987: 96–99). Досягається це за допомогою ухиляння від відповідальності за об'єктивність висловлюваного двояким чином. Можна, по-перше, підкреслити важливість власної думки – той, хто при цьому говорить, ніби переймає на себе відповідальність за свої слова (personalising), суб'єктивуючи свою точку зору за допомогою засобів суб'єктивної модальності, які підкреслюють особисте ставлення. Або ж, навпаки, можна перенести акцент на загальноприйнятту думку – використовуючи, наприклад, модальні модифікатори, орієнтовані на того, хто слухає, конструкції пасивного стану, які ніби виводять адресата з ситуації, безособові і невизначено-особові речення узагальнюючого та імовірного характеру, призначені для того, щоб приховати ставлення того, хто говорить.

Проілюструємо можливості реалізації цієї тактики на наступних прикладах з творів Дж. Фаулза: *My dear Miss Charming, I'll have to ask you to leave this place. ... We have to correct those problems soon or the project will fail. ... Will you please leave your hiding place?* (Fowles, 2004: 123) – (order/instruction); *Will you not take them?* (Fowles, 2004: 265) – (suggestion/offer); *I thought you could let me go out to breathe a fresh air* (Fowles, 2004: 267) – (request); *I shall be happy to provide a home for such a person* (Goffman, 1967: 137) – (suggestion/offer); *Shall we go out for a meal somewhere downtown?* (Gorer, 1969: 63) – (suggestion/offer); *How much did you intend to spend on buying the collection of books on art, records and clothes for me?* (Gorer, 1969: 118) – (polite enquiry).

Таким чином, зсув часового плану можна використовувати як граматичний засіб зниження категоричності вислову, для того, щоб додати інструкціям, розпорядженням або наказам вид ввічливого прохання і надати тактовної форми питанням особистого характеру, вираженню намірів, різного роду пропозиціям та ін. При вирішенні таких мовних задач в якості свого роду «дистанціюючих структур» доречніше вживати вислови не в Present Simple, а Past або Future, які припускають певний зсув у минуле або майбутнє щодо моменту мовлення, що дає свободу вибору реплік у відповідь. Уявлення людини про навколишню об'єктивну реальність та спосіб, яким вона класифікує світ, виражаються в його мові; з іншої сторони, мова – це єдиний засіб, який допоможе нам проникнути у приховану від нас сферу ментальності, так як вона детермінує спосіб поділу світу в тій чи іншій культурі (Kramsch, 1998: 37–39).

Можна, по-перше, підкреслити важливість власної думки – той, хто при цьому говорить, ніби переймає на себе відповідальність за свої слова (personalising), суб'єктивуючи свою точку зору

за допомогою засобів суб'єктивної модальності, які підкреслюють особисте ставлення. Або ж, навпаки, можна перенести акцент на загальноприйнятту думку – використовуючи, наприклад, модальні модифікатори, орієнтовані на того, хто слухає, конструкції пасивного стану, які ніби виводять адресата з ситуації, безособові і невизначено-особові речення узагальнюючого та імовірного характеру, призначені для того, щоб приховати ставлення того, хто говорить. Як правило, домінуючі риси національного характеру складаються в представників інших культур в певний стереотип (Leech, 1983: 147–149). Суб'єктивність в такого роду дослідженнях просто неминуха. Адже навіть те, що ми можемо розказати самі про себе, теж є суб'єктивним. Взагалі проблема опису комунікативної поведінки іншого народу значно складніша (Miall, 1993: 68). Розглянемо детальніше стратегію дистанціювання. Вона допомагає забезпечити зручну для співрозмовників абстрактну відстань, що дозволяє відчувати комфортність при спілкуванні. Стратегія дистанціювання припускає використання наступних тактик: зсув часового плану використання модальних дієслів техніки зміщення в минуле або майбутнє використання модальних дієслів у сталих конструкціях використання продовженого часу використання модальних дієслів в умовному способі Проілюструємо можливості реалізації цієї тактики на наступних прикладах з творів Дж. Фаулза: *My dear Miss Charming, I'll have to ... We have to correct those problems soon or the project will fail. ... Will you please leave your hiding place?* (Fowles, 2004: 123) – (order/instruction); *Will you not take them?* (Fowles, 2004: 265) – (suggestion/offer); *I thought you could let me go out to breathe a fresh air* (Fowles, 2004: 267) – (request); *I shall be happy to provide a home for such a person* (Goffman, 1967: 137) – (suggestion/offer); *... shall we go out for a meal somewhere downtown?* (Goffman, 1967: 63) – (suggestion/offer); *How much did you intend to spend on buying the collection of books on art, records and clothes for me?* (Gorer, 1969: 118) – (polite enquiry). Таким чином, при вирішенні таких мовних задач в якості свого роду «дистанціюючих структур» доречніше вживати вислови не в Present Simple, а Past або Future, які припускають певний зсув у минуле або майбутнє щодо моменту мовлення, що дає свободу вибору реплік у відповідь. Уявлення людини про навколишню об'єктивну реальність та спосіб, яким вона класифікує світ, виражаються в його мові; з іншої сторони, мова – це єдиний засіб, який допоможе нам проникнути у приховану від нас сферу ментальності, так як вона детермінує спосіб поділу світу в тій чи іншій культурі. Як правило, домінуючі риси національного характеру складаються в представників

інших культур у певний стереотип. Суб'єктивність в такого роду дослідженнях просто немислима. Адже навіть те, що ми можемо розказати самі про себе, теж є суб'єктивним.

Стратегія дистанціювання допомагає забезпечити зручну для співрозмовників абстрактну відстань, що дозволяє відчувати комфортність при спілкуванні. При цьому модальні модифікатори *I think/I wonder*, які є орієнтованими на того, хто говорить, і виражають ніби його точку зору, набувають великого ступеня побічності. Ця тактика доречна і в розмові про гроші, які вам хтось винен. При цьому необхідно згладити незручність, оскільки пряма розмова про фінанси – одна із «заборонених» тем. Наприклад: *That will be 25 thousand dollars, please* (Fowles, 2004: 135) – (перенесення в майбутнє); або ж можна уникнути незручності ситуації, кажучи про неї ніби у минулому: *How much did you intend to spend on buying the collection ...?* (Fowles, 2004: 118), пор.: *How much do you want to spend on buying this collection?* Наступний блок прикладів ілюструє можливості використання тривалого часу в аналогічних стратегічних цілях: *Alison, what are you planning to do tomorrow?* (Gorer, 1969: 46) – (polite enquiry); *I'm sorry, I must be going. And you have a long walk* (Gorer, 1969: 72) – (stating intentions); *I'm hoping you tell no one over there that you have met me* (Gorer, 1969: 137) – (request formulae); *and when am I going to meet the lady?* (Gorer, 1969: 251) – (polite enquiry); *I'm looking forward to hearing from you soon,* (Goffman, 1967: 155) – (parting formulae); *Mr. ... , will you be leaving this afternoon?* (Gorer, 1969: 213) – (polite enquiry). Тривалий час також часто використовується в тих же питаннях і проханнях, надаючи їм відтінок ніби побіжно кинутого зауваження. Так, наприклад, якщо потрібно дізнатися про щось вже вирішене або довідатися про чийсь плани, необхідно дати зрозуміти співрозмовникові, що ви жодним чином не збираєтесь втручатися в його наміри або впливати на його рішення, не говорячи вже про те, щоб чинити прямий тиск у формі наказу. Наприклад: *Why don't you go to see Mrs. ... to ask her advice?* (Goffman, 1967: 97); *Why don't you come up ...* (Goffman, 1967: 123), пор.: *You must go to see ... to ask her advice; Come up and have lunch with me!* Варто підкреслити, що прямі запрошення також трактуються як нав'язливі, і однею з поширених форм, що дозволяють не порушувати *privacy*, є *Why don't you ...?* Загальні запитання також надають співрозмовникові можливість вибору: погодитися чи ні. Часто в таких випадках використовуються конструкції як із запереченням, так і без нього, причому якщо форма першого питання має відтінок переконання, то форма останнього є такою, що більш дистанціює, ніби

залишаючи питання відкритим. Показово, що форма без заперечення вживається при вираженні не тільки ввічливого прохання, але і наказу. При цьому суб'єктно-орієнтовані питання про можливість (*Can I ...*) ввічливіші, ніж суб'єктно-орієнтовані питання-спонуки (*Can you ...*) Наприклад: *... solicitous inquiries – should the doctor not be called?* – (Goffman, 1967: 314); *Can I have a few of those flowers?* (Goffman, 1967: 116), пор.: *Can you give me a few of those flowers?* Таким чином, специфіка оформлення англомовних спонук в цілому є одним з найбільш очевидних свідочтв характерної для англо-американської культури регулярної розбіжності між семантичним і прагматичним значеннями. Наступний блок прикладів ілюструє техніку пом'якшення спонук, представлених у формі запитання: *I suppose you're delighted now?* (Gorer, 1969: 215) – (enquiry); *Well now – you came for my* (Goffman, 1967: 351) – (request/asking); *But she had an occasion, did she not?* (Goffman, 1967: 115) – (asking for information); *You wanted to kiss me out there, didn't you?* (Goffman, 1967: 62) – (enquiry/asking); *Buy ... "Music for Percussion and Celeste" for me, will you?* (Goffman, 1967: 271) – (order). Очевидно, що пом'якшенню підлягають і самі питання, широко поширені в спонукальних мовленнєвих актах, особливо ті, які стосуються наведення довідок, отримання інформації особистого характеру, прохань. Техніка, яка використовується для додаткового пом'якшення питальних висловів такого роду, опирається на питання декларативні (statement-questions) і розділові (tag-questions).

Стратегія маневрування є характерною рисою емотивної англомовної комунікації. Емотивність розглядається як свідомо контрольована демонстрація емоційного ставлення (Miller, 1990: 94). Емоційна стриманість британців, як відомо, корениться в традиціях протестантського виховання. У носіїв британської культури емоційна поведінка пов'язується, перш за все, з нераціональністю й суб'єктивністю (Wierzbicka, 1997: 92; Wierzbicka, 2003: 138). Практика спілкування показує, що справжня емоційність являє собою загрозу гладкому перебігу розмови і безконфліктній атмосфері. Подвійність комунікативної поведінки британців, що виникає при цьому, лише на перший погляд містить в собі суперечність. Стратегія маневрування ґрунтується на використанні першого прийому. Різні способи зменшення, традиційно пов'язані з правилами ведення "small talk", користуються широкою популярністю серед британців. Для пом'якшення різкості висловлюваного англомовні співрозмовники використовують велику кількість різного роду припущень і недоумок, «брехні на благо». Основна мета техніки маневрування – регулювати ступінь емоційного

впливу на співрозмовника, особливо в емотивних мовних актах, за допомогою різного роду припущень і передбачень.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, емоційна стриманість британців, як відомо, корениться в традиціях протестантського виховання, які приписують утримуватися від відкритого прояву емоцій практично у всіх життєвих ситуаціях.

Дослідження у галузі англомовної комунікації в контексті міжкультурної і соціальної взаємодії у сучасній лінгвістиці є актуальним напрямом, оскільки комунікативна сфера, як важлива частина національної культури, репрезентується в мовній картині світу й концептуалізується особливим способом у національній свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
2. Crystal D. An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. London : Penguin Books, 1992. 404 p.
3. Fauconnier G., Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2002. 382 p.
4. Fowles J. A Maggot. London : Random House, 1996. 464 p.
5. Fowles J. The Collector . London : Pan Books Ltd, Cavaye Place, 1986. 383 p.
6. Fowles J. The French Lieutenant's Woman. UK : Random House, 2004. 448 p.
7. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. New York : Anchor Books, 1967. 284 p.
8. Gorer J. Exploring English Character. New York : Anchor, 1969. 217 p.
9. Kramsch C. Cultural Stereotypes. *Language and Culture*. Oxford : Oxford University Press, 1998. P. 67–69.
10. Leech G.N. Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983. 249 p.
11. Miall A. The Xenophobe's Guide to The English. London : Ravette Publishing, 1993. 64 p.
12. Miller G.A. Linguistics, psycholinguistics and the cognitive science. *Baltimore*. 1990. Vol. 66. P. 66–145.
13. Van Dijk T.A., Kintch W. Strategies of Discourse Comprehension. N. Y. : Academic Press, 1983. 289 p.
14. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York, Oxford : Oxford University Press, 1997. 328 p.
15. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction. Berlin / NY: Walter de Gruyter, 2003. 502 p.